

Mot.
1988/89
U517-521

Motion till riksdagen

1988/89:U517

av Ingemar Eliasson m.fl. (fp)
Svensk politik gentemot öststaterna

Den nya ledningen i Sovjetunionen har inlett en dramatisk omvärdering av landets moderna historia. Många centrala inslag i det 70 år gamla experimentet med planekonomi och politisk likriktning har utsatts för förödande kritik av Sovjetunionens egna ledare. Det totalitära systemets tragiska följder, som insiktsfulla bedömare i väst länge haft kännedom om, analyseras nu i detalj också av sovjetiska historiker, ekonomer och författare.

"Den reellt existerande socialismen" har lett till tiotals miljoner människors död i hungersnöd och slavarbetsläger. Brotten mot de mänskliga rättigheterna sattes i system och pågick i gigantisk skala under många decennier – både före och efter Stalins tid vid makten. En rad folk och tidigare självständiga nationer berövades sitt nationella och politiska oberoende. Stora delar av Centraleuropa påtvingades ett främmande samhällsskick och varje reformförsök förhindrades med våld, i enlighet med den s.k. Brezjnev-doktrinen. Teorierna om den kommunistiska världsrevolutionen fick legitimera imperialistisk intervention i flera länder i tredje världen, t.ex. i Afghanistan.

Den inhemska sovjetiska befolkningen, som kanske drabbades hårdast av förtrycket och som fått bära stormaktspolitikens alla kostnader, lever på låg materiell nivå och även många sovjetiska bedömare ifrågasätter i dag om några framsteg alls har gjorts inom t.ex. jordbruk och livsmedelsförsörjning sedan första världskriget. Det centralplanerade ekonomiska systemet har visat sig innebära en "planerad planlöshet", ett resursslöseri av enorma dimensioner. Det har medfört en näst intill obegränsad rovdrift på människor långt utanför landets gränser.

Dagens krets av sovjetiska ledare är uppenbarligen medvetna om sitt systems misslyckande. Den omdaningsprocess som man nu söker inleda ger, indirekt, de inhemska oppositionella och systemets utländska kritiker rätt.

Bort från Jalta?

De förändringar som nu inletts i Sovjetunionen kan, om de får drivas vidare till sina logiska konsekvenser, i förlängningen innebära en helt förändrad europeisk ordning. Det får i så fall långtgående konsekvenser också för Sverige.

De snabbaste förändringarna kan ske, och har delvis redan inletts, i vårt närmaste grannskap: i de baltiska staterna och Polen, samt i Ungern. Det innebär att vi får helt andra grannar på andra sidan Östersjön. I stället för

slutna samhällen, underkastade totalitärt förtryck, kan vi få länder med en växande grad av pluralism, nationellt oberoende och rationell ekonomi.

Men utvecklingen inrymmer också allvarliga faror. Många gamla spänningar inom och mellan de hittills underkuvade nationerna kommer upp till ytan. Det nuvarande systemets politiska, sociala och inte minst ekonomiska prestationer har redan fått underkänt av medborgarna. Förväntningarna om snabba förbättringar tilltar. Följden kan bli allvarliga störningar och svåra bakslag i reformprocessen. Sociala explosioner efter mönster från 1953, 1956, 1968, 1970, 1976 och 1980 kan inte uteslutas. Om det i dag finns en krigsrisk i Europa så står orsaken att finna i den alltmer ohållbara situationen i öst.

Den materiella klyftan mellan östländerna och den högindustrialiserade världen Västeuropa, Nordamerika, Australien och Fjärran Östern ökar hela tiden. Det gäller också under den nu inledda reformperioden i öst – varje realistisk bedömning talar för att det kommer att ta många år innan förändringarna inom jordbruket och andra delar av ekonomin kommer att ge märkbara resultat. Uppdelningen av världen mellan rika demokratier å ena sidan, och fattiga men militärt starka diktaturer å den andra, blir allt mer accentuerad.

Också miljöpolitiken i öst är direkt beroende av reformprocessens framgång. Problemets omfattning och de villkor som gäller för varje försök att utifrån ge stöd åt en förändrad miljöpolitik i öst, berörs utförligt i en annan folktopimotion till årets riksdag.

Man kan slutligen konstatera att de genom glasnost och perestrojka utlösta samhällskrafterna blir mycket svåra att på nytt kväva. Eventuella försök i den riktningen kommer bara att undertrycka spänningarna, med risk för ännu kraftigare urladdningar i framtiden – särskilt som en återgång till den gamla formen av politisk kontroll och ekonomisk centralstyrning i dag torde vara omöjlig att upprätthålla mer än för en mycket kort period.

Därför ligger det i hela Europas intresse att reformprocessen kan befästas och drivas vidare under någorlunda stor stabilitet. I praktiken innebär detta att det omöjliga politiska och ekonomiska system som byggts upp steg för steg avecklas genom ett samspel av reformer uppifrån och politiskt tryck nedifrån.

Sverige och reformprocessen

Av ovanstående kan tre slutsatser dras:

1. Omdaningen i Sovjetunionen och Östeuropa berör direkt svenska nationella intressen. Svensk Europapolitik, både i förhållande till EG och i förhållande till Östeuropa, ställs under de närmaste åren inför en rad utmaningar. Vi står inför möjligheten av ett mönsterskifte i efterkrigstidens europeiska politik.

2. Vi har all anledning att välkomna reformerna i öst och i mån av möjligheter bidra till att den positiva utvecklingen fortsätter och befästs. Flera vägar som tidigare var oframkomliga står nu öppna för oss att, i enlighet med svensk utrikespolitisk tradition, medverka till ökad respekt för mänskliga rättigheter, politisk pluralism samt ekonomisk och social utveckling. Vår

medverkan, inte minst på det sociala och ekonomiska området, behövs för att bidra på de områden där vi kan göra en insats.

3. Vi har nu goda möjligheter att bygga upp ett nätverk av mänskliga institutionella, politiska, ekonomiska, kulturella och andra kontakter, som kan leda till bättre ömsesidig förståelse, allsidigt samarbete och sådana beroendeförhållanden att tanken på en militär konfrontation till sist blir orimlig.

Mot. 1988/89
U517

Den svenska modellen

I Sovjetunionen och andra östländer försöker man nu inleda en process som skall leda fram till ett mer marknadsorienterat ekonomiskt system. Samtidigt vill man förverkliga en välfärdsstats sociala ambitioner. På båda områdena finns svenska erfarenheter av stort intresse. Därför visar i dag många politiker, ekonomiska beslutsfattare, fackliga aktivister och oberoende opinionsbildare i öst ett stort intresse för den s.k. svenska modellen.

Ett av de främsta hindren i reformarbetet är bristen på kunskap om hur en marknadsekonomi fungerar, brist på erfarna företagsledare, entreprenörer och ekonomer och brist på förebilder och rutiner. Inför den nödvändiga omstruktureringen av den tunga industrin behöver man kunskaper och uppslag om hur man t.ex. kan klara komplicerade sociala omställningar, hur fackliga organisationer kan medverka i processen m.m.

Här skulle Sverige kunna göra en betydelsefull insats. Vi bör vara beredda att dela med oss av våra erfarenheter och kunskaper och aktivt erbjuda olika former av kunskapsutbyte: seminarier, studiebesök, kurser, översättningar av viss facklitteratur m.m.

De resurser för internationellt utbyte som UD, Svenska institutet och andra myndigheter förfogar över borde därför förstärkas. Sällan finns det möjligheter att göra en så meningsfull insats med relativt små medel som nu. I dag är t.ex. resurserna för kontaktverksamhet med öst helt otillräckliga. Det saknas medel för att ta emot de delegationer och enskilda nyckelpersoner från öst som nu står i kö för att besöka Sverige. Vi har svårt att besvara alla inbjudningar. Många viktiga utbytestillfällen går förlorade. En speciell fond för öst-väst-utbytet borde därför upprättas.

Ekonomi och teknik

Ökat ekonomiskt och teknologiskt samarbete med väst står också högt på de östeuropeiska reformanhängarnas önskelistor. Vi borde givetvis ställa oss positiva till detta – dock utan att upprepa misstagen från 1970-talet, då de östeuropeiska regimerna tilldelades stora krediter som mestadels gick till att hålla det gamla systemet vid liv. Vi kan inte heller bortse från de hinder och svårigheter som finns i dag, t.ex. den stora skuldbördan, hänsyn till militära aspekter vid teknologiöverföring etc.

När det gäller skuldproblemen har under senare tid ett allt större intresse knutits till möjligheten att "byta" skuldandelar mot miljöinvesteringar och andra insatser av betydelse för reformprocessen. Ett sådant uppslag, det s.k. Wislaprojektet, förs fram i folkpartiets motion om Sverige och miljöhoten från öst.

Det viktiga, både när det gäller eventuella "skuldbyten", handelsutbyte, industriellt samarbete etc., är att verksamheten äger rum på kommersiella villkor. Eventuella västerländska investeringar i öst måste komma till stånd i enlighet med marknadsekonomins gängse spelregler. Då kan sådana satsningar ge ett direkt bidrag till spridningen av modernt företagskunnande och ett marknadsekonomiskt synsätt. Annars riskerar man att bara finansiera en fortsättning av den gamla ekonomiska politiken.

I inledningsskedet blir det fråga om tidsödande och ofta besvärlig vägröjning för affärstänkande och verksamhetsformer som man i öst har begränsad erfarenhet av. Genom att kurser, seminarier, studiebesök osv. riktas till väl valda målgrupper och samordnas med det svenska näringslivet, kan vi från svensk sida bana vägen för ömsesidigt fördelaktiga projekt.

Sådana projekt kommer att bidra till att knyta de nu i hög grad isolerade öststatsekonomierna närmare till världsmarknaden. Därmed förbättras också förutsättningarna för en lösning av dessa länders ekonomiska problem. Under sådana omständigheter kan också frågan om nya krediter eller statliga kreditgarantier, som i dag ofta blockeras av utestående fordringar från 1970-talet, på längre sikt komma i ett nytt läge.

Svenskt deltagande i utvecklingen av de speciella ekonomiska zoner som redan har bildats eller planeras i flera polska och baltiska städer, samt i området kring Viborg, kan bli särskilt intressant, inte minst av miljöskäl. Vi kan på så sätt få en direkt möjlighet att medverka till att minska den nedsmutsning av Östersjön som sker från i dag orenade utsläpp i öst.

Europarådets roll

Europarådet och dess underorgan skulle kunna spela en viktig roll för att främja den alleuropeiska tanke som bl.a. kommit till uttryck i Michail Gorbatjovs formulering om det "gemensamma europeiska huset". Det gäller särskilt nu när EG-ländernas samarbete utvidgas. Europarådet skulle under vissa omständigheter kunna bli ett nytt forum för att stegvis knyta länderna i öst närmare det demokratiska Europa.

Det bör observeras att de östeuropeiska regeringarna själva visar ett stort intresse för Europarådet som möjligt forum för alleuropeiskt samarbete. Representanter för den oberoende opinionen i många östländer har krävt att de östeuropeiska folken i en eller annan form får tillträde till rådet. De åberopar bl.a. exemplet Jiri Pelikan. Denna ledande politiker från Pragvåren 1968 sitter i dag i Europaparlamentet, invald för det italienska socialistpartiet, PSI.

I fallen Grekland, Spanien och Portugal, och nu senast Turkiet, har Europarådet gjort en betydelsefull insats för demokrati. När det gäller Turkiet har hot om uteslutning lett till eftergifter för att anpassa sig till Europarådets krav på respekt för de mänskliga rättigheterna – även om väsentliga brister i detta avseende i skrivande stund ännu tycks kvarstå.

I Östeuropa tillmäts Europarådet stor symbolisk betydelse. Detta ger Europarådet möjligheter att agera för demokrati och mänskliga rättigheter även i dessa länder.

Utgångspunkten skulle kunna vara en öppen deklaration om att en

naturlig och önskvärd målsättning för rådets nuvarande medlemmar är att samla samtliga europeiska stater i organisationen. Men vägen till Europarådet, som är och måste vara en sammanslutning för Europas demokratier, kan endast gå via stopp för förföljelser av oppositionella, institutionella garantier för medborgerliga fri- och rättigheter, ökat folkligt deltagande i maktutövningen och flerpartisystem – med tanke på förändringarnas hastighet i Ungern kan en sådan utveckling faktiskt tänkas ske inom en inte alltför avlägsen framtid.

I takt med faktiska förbättringar på dessa områden bör Europarådet stegvis kunna bygga ut sina kontakter med öststaterna. Sverige skulle kunna bidra till en sådan process. Redan i dag skulle Ungern, Polen och representanter för de baltiska republikerna kunna inbjudas att i någon form delta i Europarådets arrangemang och samarbetsprojekt av alleuropeiskt intresse. Miljö, kommunikation, vetenskap, kultur och ungdomsutbyte kan vara naturliga områden. Jugoslavien har redan ställning som deltagande i vissa kommittéer och utredningar inom Europarådet. Senare tänkbara steg, i mån av en påtaglig utveckling i demokratisk riktning, kan vara observatörsstatus, ställning som associerad medlem och slutligen, när kraven på demokrati helt tillgodoses, fullvärdigt medlemskap.

På liknande sätt borde flera andra internationella organisationer och europeiska samarbetsprojekt stå öppna för de östeuropeiska länderna. En utveckling i denna riktning förutses också som ett utflöde av ESK-processen. Men det är viktigt att jippoartade politiska propagandaevenemang undviks till förmån för vardagligt samarbete kring jordnära projekt med så brett folkligt och självständigt deltagande som möjligt. Kontakter mellan kulturföreningar, folkrörelser, ungdoms- och idrottsorganisationer, forskningsinstitutioner, religiösa samfund m.m. bör uppmuntras. Inte minst de många nybildade organisationerna i de baltiska länderna bör välkomnas i internationella sammanhang. Sverige kan bistå dem i deras ansträngningar att knyta internationella kontakter.

Kultur- och handelsrepresentation

När det gäller bilaterala kontakter är besök av fackministrar, parlamentarikerdelegationer etc. i Östeuropa lika viktiga som motsvarande besök i EG-länderna. De nya öppningarna i de baltiska länderna gör att frågan om bilaterala kultur- och handelsrepresentationer bör övervägas. I ett senare skede kan eventuellt möjligheter öppnas för någon form av konsultatsförbindelser samt för överenskommelser om viseringsfrihet. Viseringsfriheten mellan Sverige och Polen bör återinföras.

Lika viktigt är dock att öka de praktiska möjligheterna till resor. Fler regelbundna färje- och flygförbindelser över Östersjön är önskvärda. Det är inte rimligt att det enklaste sättet att ta sig från Stockholm till exempelvis Riga skall vara att flyga över Moskva. Sådana förbättrade kommunikationer kan också leda till att den massmediala bevakningen förbättras.

Ytterligare möjligheter till aktiva kontakter mellan Sverige och de östeuropeiska länderna kan mycket väl komma att öppna sig under den närmaste tiden. Om ett bakslag skulle komma i reformansträngningarna i öst

är det viktigt att så många kanaler till omvärlden som möjligt finns etablerade. Frågan om Sveriges kontakter med Östeuropa bör därför behandlas med samma höga prioritet som frågan om förbindelserna med EG.

Mot. 1988/89
U517

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av utbyte av kunskaper och erfarenheter vad gäller bl.a. tekniska, ekonomiska och sociala frågor mellan Sverige och länder i Östeuropa,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om Europarådets betydelse för en demokratiseringsprocess i öst,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förutsättningarna för ekonomiskt samarbete och eventuella krediter till länder i Östeuropa,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om kultur- och handelsrepresentation, viseringsfrihet och resemöjligheter mellan Sverige och länder i Östeuropa, främst de baltiska länderna och Polen,

5. att riksdagen hos regeringen begär förslag om ökade resurser för att stödja kontaktverksamhet av olika slag mellan Sverige och Östeuropa.

Stockholm den 24 januari 1989

Ingemar Eliasson (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Håkan Holmberg (fp)

Maria Leissner (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)